

DOI 10.47315/archives2021.326.238

УДК 929Каманін«1850/1921»

Надія Якобчук

кандидатка історичних наук,
провідна наукова співробітниця
відділу науково-фондової роботи,
Національний музей історії України у Другій світовій війні.
Меморіальний комплекс
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2679-2643>

ІВАН МИХАЙЛОВИЧ КАМАНІН (1850–1921): ЖИТТЯ, ПРИСВЯЧЕНЕ УЛЮБЛЕНІЙ ПРАЦІ

Анотація. Статтю приурочено до 170-річчя від дня народження та 100-річчя від дня смерті І. М. Каманіна – українського історика, архівіста, археографа та палеографа кінця XIX – початку XX ст. **Мета** статті – на основі комплексу архівних документів, спогадів, листування, опублікованих і рукописних праць висвітлити життєвий шлях, ключові етапи наукової кар'єри ученого як діяльного представника наукової еліти України. **Методи дослідження.** Стаття ґрунтується на засадах об'єктивності та системності. Застосовано загальнонаукові, історичні та джерелознавчі методи дослідження: аналітичний, логічний, синтетичний, ретроспективний, проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, археографічний, біографічний, критичний, евристичний та ін. **Наукова новизна.** Проаналізовано тематичний діапазон і зміст доробку І. Каманіна. Розкрито інформаційний потенціал окремих праць ученого з історії, археографії, архівознавства, палеографії. Уточнено окремі факти біографії дослідника, зокрема відомості про останні роки його життя, нащадків тощо. Стаття ілюстрована документами з Державного архіву Київської області, що уможливили дослідження наукової діяльності ученого впродовж 1918–1920 рр. **У висновках** акцентовано увагу на значенні наукової діяльності І. М. Каманіна для становлення та розвитку української історіографії, джерелознавства, архівознавства, палеографії, археографії впродовж кінця XIX – початку XX ст. Узагальнено цінність наукової спадщини ученого як історичного та історіографічного джерела. Визначено ключові риси просопографічного портрета дослідника, проаналізовано його відносини з сучасниками, ставлення до подій і змін своєї епохи та результатів власної праці. **Перспективи подальшого дослідження.** Наукова діяльність І. М. Каманіна заслуговує на належне пошанування, а доробок – на перевидання і ширше запровадження до наукового обігу.

Ключові слова: І. Каманін; наукова діяльність; наукова спадщина; просопографія; архів; історичне джерело; особистість.

«Робота моя – життя і утіха моя»
(із листа І. Каманіна до О. Куліш)

У вересні минулого року українська громадськість відзначила 170 років від дня народження Івана Михайловича Каманіна (1850–1921), а у 2021 р. проводитимуться заходи до 100-річчя від дня його смерті. Учений-енциклопедист із надзвичайно широким колом наукових інтересів, знаний і шанований громадськістю, він був непересічною особистістю своєї доби. І. Каманін належав до старшого покоління заснованої В. Антоновичем Київської історичної школи і все своє життя присвятив архівознавчим, історичним, археографічним і палеографічним студіям; перебував у центрі наукового і громадського життя Києва та України останньої третини ХІХ – початку ХХ ст., працював у складі кількох комісій Української Академії Наук, брав активну участь у роботі організацій та установ, створених для розвитку і популяризації історичних досліджень, серед яких: Історичне товариство Нестора-літописця, Київська археографічна комісія, Московське Імператорське археологічне товариство, Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, Українське наукове товариство в Києві, Київський відділ Імператорського Російського воєнно-історичного товариства, Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва та ін. «Редкое научное начинание в Киеве обходилось без деятельного участия Ивана Михайловича. Археологический съезд, организация изучения края и научные экскурсии, создание нового общества или ученого учреждения все [привлекало] Ивана Михайловича, везде можна было видеть характерную фигуру историка, слышать его доклады и меткие замечания» – так відгукнувся про дослідника В. Базилевич¹.

Фотопортрет І. Каманіна
(1880–1890-і роки).

Протягом 45-ти років І. Каманін працював у Київському центральному архіві давніх актів (КЦАДА), і сучасники не уявляли собі цієї установи без нього. Саме архівознавчі студії визначили тематику більшості його наукових праць, а доступ до величезного масиву архівних документів уможливив запровадження до наукового обігу важливих, раніше невідомих джерел з історії України, Росії, церкви, національних меншин тощо. Багатогранна особистість ученого знайшла свій вияв у великій за обсягом та тематично різноманітній спадщині, що налічує близько 300 наукових праць та понад 720 кореспонденцій. Однак, у сучасній історіографії учений і досі залишається дослідником «другого плану».

¹ ІР НБУВ (Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. В. Вернадського). Ф. 33. Спр. 839. Арк. 3зв.

Інформацію про основні етапи життя та наукової діяльності І. Каманіна можна знайти у багатьох статтях, довідниках, енциклопедіях. Перші змістовні статті опублікували у 1926 р. сучасники ученого М. Василенко та В. Щербина². Вони навели факти його біографії, дали оцінку історичній та архівознавчій спадщині. У радянський період на імені дослідника лежало тавро історика «буржуазно-ліберального напрямку», хоча наукова громадськість визнавала цінність його праць з української палеографії³. Винятком була лише коротка замітка В. Панашенко «Український історик-архівист І. М. Каманін», приурочена до 120-річчя від дня народження ученого⁴.

Після відновлення незалежності України історики повернулися до дослідження біографії та спадщини І. Каманіна. Протягом 1990-2000-х років були опубліковані статті О. Ситника, О. Ємець, О. Нагірняка та ін.⁵ До наукового обігу запроваджено спогади науковця «Моя життя», частину листування, документів особового походження, перевидано окремі праці з архівознавства, монографію «Зверинецькі печери в Києве. (их древность и святость)» (1914)⁶. Документальній спадщині

² Василенко М. Наукова діяльність Івана Михайловича Каманіна // Записки соціально-економічного відділу ВУАН 1924–1925 рр. Київ, 1926. Т. 2–3. С. 54–64; Щербина В. І. Іван Михайлович Каманін як архівист // Там само. С. 44–53.

³ Українська радянська енциклопедія. В 12-ти т. / голов. ред. М. П. Бажан. Київ: Головна редакція УРЕ, 1979. Т. 4. С. 529.

⁴ Панашенко В. В. Український історик-архівист І. М. Каманін // Український історичний журнал. 1971. № 5. С. 100–102.

⁵ Ситник О. Український історик Іван Каманін // Український історик. 1991. № 1–2(108–109). С. 115–132; Ємець О. Археографічна діяльність І. М. Каманіна. Матеріали ювілейної конференції, присвяченої 150-річчю Київської археографічної комісії (Київ; Седнів, 18–21 жовтня 1993 р.). Київ, 1997. С. 168–178; Її ж. Учень Антоновича – Іван Каманін // Академія пам'яті Володимира Антоновича (16–18 березня 1993 р., м. Київ). Доповіді і матеріали. Київ, 1994. С. 168–176; Нагірняк О. Р. Українознавчий доробок І. М. Каманіна у структурі Історичного товариства Нестора-Літописця (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Збірник наукових праць НДІ українознавства. Київ, 2005. Т. 4. С. 194–198; Якобчук Н. І. М. Каманін – дослідник історії та культурної спадщини міста Києва // Наукові записки : зб. праць молодих вчених та аспірантів. Київ, 2009. Т. 19. Кн. 2. Ч. 1. С. 138–149.

⁶ Ємець О. «Труди і дні» Івана Каманіна. Історія, історіографія, джерелознавство (статті, розвідки, замітки, есе). Київ, 1996. С. 251–268; Мицик Ю. А. Листи І. М. Каманіна до М. С. Грушевського [ЦДІАК, ф. 1235] // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи. Київ, 1997. С. 209–212; Якобчук Н. Джерела дослідження біографії І. М. Каманіна // Університет. 2010. № 3. С. 102–111; Її ж. Листування І. М. Каманіна з Ганною Барвінок (1901–1910 рр.) у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського // Наукові записки : зб. праць молодих вчених та аспірантів. Київ, 2008. Т. 16. С. 302–316; Її ж. Листування Івана Каманіна з

ученого присвячено дисертаційне дослідження Н. Якобчук⁷. Численні статті про життєвий шлях і наукову діяльність І. Каманіна (автори: І. Усенко, П. Скрипник, К. Климова та ін.) вміщено у низці довідкових видань⁸.

У пропонованій статті, на основі комплексу архівних документів, спогадів, листування, опублікованих і рукописних праць, продовжено дослідження прогалин життєвого шляху та діяльності дослідника як діяльного представника наукової еліти України.

Іван Михайлович Каманін народився 11 вересня 1850 р. у містечку Димер Київського повіту Київської губернії (зараз – смт. Димер Вишгородського району Київської області) у родині військовослужбовця. Батько – Михайло Михайлович Каманін походив із селянської родини, яка мешкала у Володимирській губернії. У грудні 1820 р. він став рекрутом артилерійської бригади, а у 40 років мав чин поручика. Служив на території Володимирської, Московської та Смоленської губерній, а в 1849 р. його перевели до м. Києва. Брав участь у Кримській війні, був нагороджений медаллю за оборону Севастополя. В 1860 р. завершив військову кар'єру, звільнившись у запас⁹. Мати майбутнього історика – Олександра Олександрівна Щуровська походила з Смоленської губернії. Залишившись сиротою, вона виховувалася в родині сільського священника – друга її батька.

У родині Каманіних панували українські традиції та характерний для духовенства побут. Як на той час, батьки майбутнього ученого мали гарну освіту. Мати любила українські пісні і книжки, читала дітям твори українських письменників. Тому ще в дитинстві Іван дізнався про творчість Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, знав напам'ять вірші з «Кобзаря», цікавився українським фольклором. Сім'я Каманіних була багатодітною. Учений згадував, що мав 8 братів і сестер, однак до повноліття, крім нього, дожили

Іваном Білозерським у 1903–1909 роках як історичне джерело // Українознавство. 2010. № 1(34). С. 85–90; *Її ж.* Листи І. М. Каманіна до П. Я. Стебницького // Пам'ятки. 2010. Вип. 11. С. 246–261.

⁷ Якобчук Н. О. Документальна спадщина І. М. Каманіна (1850–1921): джерелознавчий аспект : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Надія Олександрівна Якобчук; Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського. Київ, 2012. 16 с.

⁸ Енциклопедія історії України. В 10-ти т. / ред. кол.: В. А. Смолій, Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк та ін. Київ: Наукова думка, 2007. Т. 4: Ка–Кам. С. 47–48; Провідники духовності в Україні : довідник / упоряд.: І. Ф. Курас, М. О. Багмет, В. І. Гусев та ін. Київ: Вища школа, 2003. С. 431–432; Українські архівісти (XIX–XX ст.) : біобібліографічний довідник / упоряд.: І. Б. Матяш, С. Л. Зворський, Л. Ф. Приходько та ін. Київ: Держкомархів України, УНДІАСД. 2007. С. 266–268.

⁹ Якобчук Н. О. Просопографічний портрет Івана Каманіна (1850–1921) // Архіви України. 2015. № 4(298). С. 166.

МЕТРИЧЕСКОЙ КНИГИ НА 1850 ГОД.

Счетъ ро- дившихся.		Мѣсяцъ и день.	Имена ро- дившихся.	Званіе имя, отчество и фамилія родителей и какого вѣроис- повѣданія.	Званіе, имя, отчество и се- мья покрѣпленныхъ.
18	2	3	Иванъ	Метрическій писарь Михайло Ивановичъ и Анна Ивановна дочери Метричес- каго писаря Ивана Ивановича	Метрическій писарь Иванъ Ивановичъ и Анна Ивановна дочери Метричес- каго писаря Ивана Ивановича
19	11	17	Иванъ	Метрическій писарь Михайло Ивановичъ и Анна Ивановна дочери Метричес- каго писаря Ивана Ивановича	Метрическій писарь Иванъ Ивановичъ и Анна Ивановна дочери Метричес- каго писаря Ивана Ивановича
20	13	20	Иванъ	Метрическій писарь Михайло Ивановичъ и Анна Ивановна дочери Метричес- каго писаря Ивана Ивановича	Метрическій писарь Иванъ Ивановичъ и Анна Ивановна дочери Метричес- каго писаря Ивана Ивановича
21	20	21	Иванъ	Метрическій писарь Михайло Ивановичъ и Анна Ивановна дочери Метричес- каго писаря Ивана Ивановича	Метрическій писарь Иванъ Ивановичъ и Анна Ивановна дочери Метричес- каго писаря Ивана Ивановича
22	25	26	Иванъ	Метрическій писарь Михайло Ивановичъ и Анна Ивановна дочери Метричес- каго писаря Ивана Ивановича	Метрическій писарь Иванъ Ивановичъ и Анна Ивановна дочери Метричес- каго писаря Ивана Ивановича
23	25	26	Иванъ	Метрическій писарь Михайло Ивановичъ и Анна Ивановна дочери Метричес- каго писаря Ивана Ивановича	Метрическій писарь Иванъ Ивановичъ и Анна Ивановна дочери Метричес- каго писаря Ивана Ивановича

Фрагмент метричної книги
Космодем'янської церкви м-ка Димер
із записом про народження Івана Каманіна
(запис № 27). 1850 р.
Центральний державний історичний архів
України, м. Київ.
Ф. 127. Оп. 1012. Спр. 2606. Арк. 357зв.

учений став студентом Університету Св. Володимира, обравши історико-філологічний факультет. Вірогідно, за прикладом своїх викладачів, він мріяв про кар'єру педагога. Особова справа студента І. Каманіна, відомості іспитів та протоколи засідань Ради Київського університету свідчать, що він мав високий рівень навчальних досягнень з усіх профільних наукових дисциплін. Відомості півкурсівих (1870 р.) та випускних іспитів (1872 р.) містять оцінки «відмінно». На «удовлетворительно» складені лише грецька, латинська, німецька мови, історія загальної літератури¹².

лише 2 сестри – Єлизавета та Пелагея¹⁰.

Раннє дитинство майбутній історик провів у містечку Димер. Коли розпочалася Кримська війна, батька мобілізували до війська, а мати з дітьми переїхала спочатку до м. Києва, а згодом – до містечка Звенигородки. З 1857 р. Каманіни остаточно оселилися у Києві.

У 1860 р. І. Каманін вступив до 2-ї Київській гімназії. У цьому навчальному закладі, вірогідно, й зародився його інтерес до історії і науки загалом. Директор гімназії І. Слепушкін та педагоги жертовно служили інтересам освіти. Вони прагнули виховувати учнів у національному дусі. На уроках П. Житецького, І. Самчевського, Н. Тумасова, А. Юркевича та ін. гімназисти читали літописи Самовидця, Г. Грабянки, С. Величка, здобували загальні знання з української історії, вивчали іноземні мови¹¹.

У 1868 р., після успішного закінчення гімназії, майбутній

¹⁰ Держархів м. Києва (Державний архів м. Києва). Ф. 16. Оп. 322. Спр. 132. Арк. 14зв., 16зв.

¹¹ Щербина В. І. Іван Михайлович Каманін як архівіст ... С. 44–45.

¹² Держархів м. Києва. Ф. 16. Оп. 465. Спр. 478, Арк. 34зв.; Оп. 311. Спр. 118. Арк. 70зв.–71; Якобчук Н. О. Просопографічний портрет Івана Каманіна... С. 167.

Ключову роль у професійному становленні і формуванні наукового світогляду дослідника зіграло знайомство з В. Антоновичем: отримавши звання доцента, він викладав на його курсі історію. Під впливом свого викладача І. Каманін одночасно почав працювати у КЦАДА. Тут він вивчав літописи, поступово захопився архівістикою і з великим натхненням віддався науці. Навчаючись на останніх курсах, молодий дослідник, за порадою М. Драгоманова, перекладав із французької мови «Руководство по древней истории Востока до Персидских воен» Ф. Ленормана. Під керівництвом В. Антоновича написав наукове дослідження «Очерк истории Тверского княжества», після захисту якого 3 листопада 1872 р. здобув ступінь кандидата історичних наук¹³. 17 січня 1873 р. на підставі ухвали Ради Київського університету І. Каманіну було видано відповідний диплом¹⁴.

Успішно розпочата наукова робота, приятні взаємини з В. Антоновичем відкривали майбутньому досліднику значні кар'єрні перспективи. Але, перехворівши на тиф, він почав швидко втрачати слух, що унеможливило педагогічну діяльність і поставило під загрозу наукову.

Ці обставини стали справжньою драмою для талановитого молодого ученого. Майже одразу після закінчення університету (27 січня 1873 р.) він одружився і мав утримувати родину. Дружиною І. Каманіна стала Ольга Андріївна Птіцина – донька чиновника Київського артилерійського округу. А наприкінці 1873 р. у подружжя народився старший син Валеріан¹⁵.

Щоб мати змогу матеріально забезпечувати сім'ю, Іван Михайлович у 1873 р. почав працювати у Київському губернському акцизному управлінні, на посаді контролера з нагляду за тютюновими фабриками. Видана йому довідка (4 червня 1876 р.) свідчить, що І. Каманін дуже добросовісно виконував посадові обов'язки та відзначався високою самоорганізованістю і самодисципліною¹⁶. На початку червня 1876 р. учений за сумісництвом влаштувався вільнонайманим співробітником до КЦАДА. У прагненні відновити архівну роботу його підтримав В. Антонович, про що перший завжди згадував із вдячністю¹⁷.

Записи у різних варіантах послужного списку І. Каманіна засвідчують, що його професійна кар'єра відзначалася стабільністю і була пов'язана лише з КЦАДА. 2 червня 1883 р. дослідника було призначено на посаду помічника бібліотекаря та завідувача архіву. На цій по-

¹³ *Якобчук Н. О.* Просопографічний портрет Івана Каманіна... С. 167.

¹⁴ Держархів м. Києва. Ф. 16. Оп. 322. Спр. 132. Арк. 11.

¹⁵ Там само. Арк. 3, 9.

¹⁶ Там само. Арк. 6.

¹⁷ *[Каманін І. М.]*. Невидані спомини І. М. Каманіна про В. Б. Антоновича // Україна. 1928. Кн. 6. С. 67.

саді він пропрацював 20 років і зарекомендував себе відповідальним, сумлінним і порядним працівником¹⁸. За зразкову службу на одній і тій же посаді упродовж тривалого часу І. Каманіна було нагороджено орденами Св. Станіслава 3-го (26 грудня 1891 р.) і 2-го ступеня (1 січня 1893 р.), Св. Анни 3-го ступеня (3 лютого 1898 р.)¹⁹.

Зміни у професійній кар'єрі науковця відбулися у 1903 р. 1 січня 1903 р. його було призначено тимчасово виконуючим обов'язки керівника КЦАДА, а 2 листопада цього ж року він офіційно став архіваріусом (директором), залишаючись на цій посаді впродовж наступних 18-ти років²⁰. За бездоганну роботу на посаді архіваріуса І. Каманіна було нагороджено орденом Св. Анни 2-го ступеня (1 січня 1906 р.) та присвоєно звання кавалера ордена Св. Володимира 4-го ступеня (1 січня 1911 р.).

Про останні роки життя життя ученого відомо небагато. Вдалося з'ясувати, що він був співробітником відділу соціальних наук Всеукраїнської академії наук та Київського інституту народної освіти ім. М. П. Драгоманова, а з 1917 р. почав працювати у новоствореному Київському археологічному інституті (КАІ). У протоколі першого організаційного засідання членів КАІ (від 27 жовтня 1917 р.) зафіксовано рішення про запрошення І. Каманіна на посаду викладача навчальної дисципліни «Архівознавство», яку вчений мав читати слухачам І курсу археологічного та археографічного відділень²¹.

Окрім педагогічної діяльності, Іван Михайлович став членом наукової і ученої рад цього навчального закладу. Його прізвище та автограф підпису знаходимо у протоколах засідань рад, датованих червнем 1918 – жовтнем 1919 рр.²² І. Каманін викладав навчальні дисципліни «Українська палеографія» та «Загальне архівознавство», керував практикою студентів.

Виявлені у Державному архіві Київської області розклад занять слухачів інституту, тарифікаційні списки науково-педагогічних працівників, кошторис, відомості виплати заробітної плати свідчать, що учений продовжував працювати штатним співробітником КАІ до літа 1920 р.²³ За свою педагогічну діяльність він отримував платню в розмірі 520 крб. на місяць (за семестр – 8 тис. крб.)²⁴.

¹⁸ Держархів м. Києва. Ф. 16. Оп. 465. Спр. 4787. Арк. 26 зв., 27.

¹⁹ *Якобчук Н. О.* Просопографічний портрет Івана Каманіна... С. 168.

²⁰ Держархів м. Києва. Ф. 16. Оп. 465. Спр. 4787. Арк. 27зв.

²¹ Держархів Київської обл. Ф. Р-1187. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 4.

²² Там само. Спр. 1. Арк. 5, 14–16зв., 18–19зв., 27–27зв., 32–32зв., 36, 38–38зв.; Спр. 11. Арк. 1, 24–25.

²³ Там само. Спр. 1. Арк. 31; Спр. 8. Арк. 2–2зв., 5–5зв., 9–10, 14–15; Спр. 9. Арк. 13–14, 22, 35, 36–36зв.

²⁴ Там само. Спр. 8. Арк. 5–5зв., 9–10; Спр. 9. Арк. 22.

№	Фамілія і ім'я.	Вік на дату списку	Група спеціальності	Навчання				Інше навчання	Інші записи
				Особий	Прочий	Академ.	Інший		
				РР. К.	РР. К.	РР. К.	РР. К.		
	Професора І катег.								
1	Лонгар-Запольский							200	
2	Максимович Г. А.							200	
3	Прилуцкий В. П.							200	
	Професора І катег.								
	доценти Университ.								
4	Курт В. Е.							520	
5	Маслов С. И.							440	
6	Смирнов П. П.							146 68	
	Преподаватели								
	доцента курсов								
7	Кора В. А.							166 68	
8	Полонская П. Л.							116 68	
	Преподаватели								
	доцента курсов								
9	Васильев В. М.							246 68	
10	Гиларов С. А.							246 68	
11	Глоба Н. И.							246 68	
12	Каманин И. М.							120 8	
13	Кузьченко В. С.							120 8	
14	Голландский П. И. Штур							1040	
15	Лукомский Г. И.							194 68	
16	Мамаренко Н. Е.							142 32	
17	Молдавский В. Н.							142 32	
18	Романовский В. А.							142 32	
19	Ульянов Е. И.							142 32	
20	Шугаевский В. А.							142 32	
21	Шербаковский Л. П.							146 68	
22	Яншин П. Ф.							146 68	
	Транспорт							9 270 8	

Список викладачів Київського археологічного інституту із зазначенням педагогічного навантаження. Червень 1919 р. Рукопис. Копія.

Державний архів Київської області.
Ф. Р-1187. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 13–14.

Відомість виплати заробітної плати професорам та викладачам Київського археологічного інституту за серпень 1919 р. Під № 12 у відомості – прізвище І. Каманіна.

Державний архів Київської області.
Ф. Р-1187. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 9зв.–10.

Цікавим за змістом є лист ректора Університету Св. Володимира до ради КАІ (від 5 лютого 1919 р.) про надання І. Каманіну дозволу читати лекції та проводити практичні заняття для слухачів і слухачок у приміщенні Київського центрального архіву²⁵. Ця робота не надто задовільняла дослідника, адже він мріяв про відкриття у м. Києві спеціального навчального закладу для підготовки фахівців-архівістів: «... ему хотелось видеть особый Архивный институт – рассадник людей опытных в архивном деле и беззаветно преданных ему»²⁶.

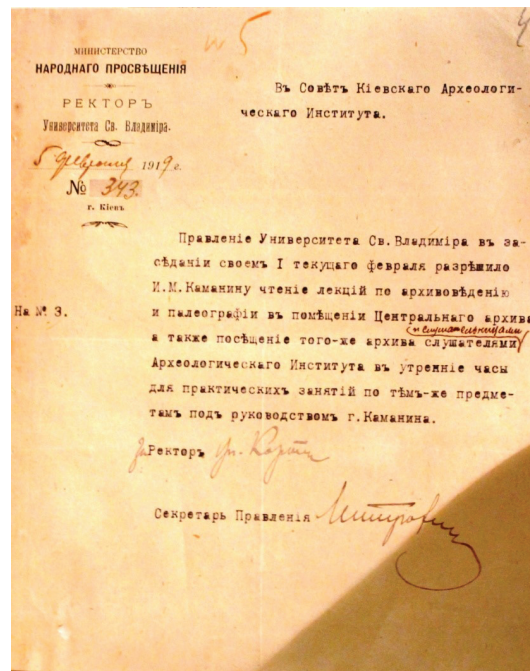
Окрім того, упродовж 1918–1919 рр. І. Каманін співпрацював із Київським відділенням Російського військово-історичного товариства, Київським товариством охорони пам'яток старовини і мистецтва, беручи участь у засіданнях цих організацій²⁷. У квітні–жовтні 1920 р. уче-

²⁵ Там само. Ф. Р-1187. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 4.

²⁶ ІР НБУВ. Ф. ХХХІІІ. Спр. 839. Арк. 3зв.

²⁷ Держархів Київської обл. Ф. Р-1187. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 21–23.

Лист ректора Університету Св. Володимира до Ради КАІ про надання І. М. Каманіну дозволу проводити лекції і практичні заняття з археографії та палеографії для слухачів І курсу інституту в приміщенні Київського центрального архіву. 5 лютого 1919 р.
Машинопис.

*Державний архів Київської області Ф. Р-1187.
Оп. 1. Спр. 2. Арк. 4.*

На початку 1880-х років розпочалася активна наукова діяльність Івана Михайловича. Перші його дослідження мали історико-документальний характер і ґрунтувалися на джерелах, виявлених у процесі архівної роботи в КЦАДА. У цей час в центрі уваги науковця перебували історія Київського архіву, різні епізоди історії м. Києва, археографія, насамперед упорядкування і видання описів актових книг. У комплексі ранніх праць І. Каманіна слід виділити такі: «Киевский центральный архив» (одну можна датувати 1878 або 1879 р., а другу – 1880 р.), «К вопросу об имени Галшки Гулевичевны, основательницы братской школы и монастыря» (1880), «Из истории киевских контрактов» (1881), «Из киевской старины» (1882) та ін.

Починаючи з 1885 р., історик досліджував проблеми місцевого самоврядування м. Києва і опублікував статтю «К истории городского самоуправления по Магдебургскому праву» (1885). Далі він неоднора-

ний обіймав посаду керівничого над працями Постійної комісії ВУАН для виучування західно-руського й українського права²⁸.

Упродовж усієї професійної кар'єри І. Каманін був відданий своїй роботі. Він фактично жив справами архіву, всіма силами намагався забезпечити його належне функціонування, вдосконалити систему описування архівних документів, перешкодити їх фальсифікації, вирішити кадрові питання та непрості побутові проблеми установи. Він неодноразово писав доповідні записки та оглядові статті, присвячені становищу КЦАДА у різні роки. Під час Першої світової війни особисто займався підготовкою майна архіву до евакуації до Саратова, особливо переймаючись збереженням документів при транспортуванні.

²⁸ ЦДАМЛІМ України (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України). Ф. 1303. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 1–13в.

зово повертався до цього питання, розглядаючи його у різних аспектах (праці: «О киевских войтах XIX в.» (1888), «О последних киевских войтах» (1888), «Последние годы самоуправления Киева по магдебургскому праву» (1888) та ін.).

Окрім того, від початку 1880-х років коло наукових інтересів І. Каманіна поповнила його найулюбленіша тема – доба Б. Хмельницького. Перші праці ученого були присвячені особистості гетьмана та його політиці щодо м. Кисва. Це – брошура «Богдан Хмельницкий, гетьман» (1888) та статті «Новые исторические материалы о Богдане Хмельницком» (1888) і «Киевляне и Богдан Хмельницкий в их взаимных отношениях» (1888).

Особливо насиченим було наступне десятиліття життя дослідника. Він активно працював в архіві, писав і публікував наукові статті та рецензії в «Киевской старине», «Университетских известиях», «Чтениях исторического общества Нестора-летописца», «Записках Научного товариства імені Т. Шевченка», а також брав участь у громадських заходах. У 1898 р. І. Каманін входив до складу Київського відділу Підготовчого комітету XI Археологічного з'їзду, який відбувся наступного року в Києві, отримавши посаду скарбника. Як представника від КЦАДА влітку 1898 р. комітет відрядив його на Волинь та Поділля для ознайомлення з палеографічними пам'ятками, що зберігалися у монастирських, церковних, приватних бібліотеках та архівах. У 1893 р. учений став членом-співробітником Тимчасової комісії для розбору давніх актів, а наступного розпочав співпрацю з Науковим товариством імені Т. Шевченка у Львові. У квітні 1897 р. у Києві на базі Товариства заохочення мистецтв та комісії із заснування міського музею було організовано нову установу – Товариство старожитностей та мистецтв, яке ставило за мету вивчення та збереження пам'яток історії та культури. Науковець одразу став одним з його членів.

У 1890–1901 років у полі зору І. Каманіна перебували проблеми історії України, архівознавства, палеографії та археографії. Він працював дуже інтенсивно, про що свідчить кількість (104) написаних і опублікованих за цей період праць. Поряд із дослідженням постатей українських гетьманів, проблем міського самоврядування учений зосередився на вивченні періоду козаччини, особливостей соціально-економічного та культурного життя м. Києва XV–XIX ст., розвитку українського письма, теоретичних та практичних питань архівістики. Упродовж цього десятиліття були надруковані найвідоміші праці І. Каманіна: «Материалы по истории Киевской городской общины» (1892), «К вопросу о казачестве до Богдана Хмельницкого» (1894), «Материалы по истории казацкого землевладения» (1894), «Еще о древности братства и школы в Киеве» (1895), «Чем должны быть описи архивов?» (1895), «Об экспертизе древних подложных документов» (1900), «Палеографичес-

кий изборник» (1899), «Очерк гетманства Петра Сагайдачного» (1901), «Материалы к «Очерку гетманства Петра Сагайдачного» (1901) та ін.

У перші 2 десятиліття ХХ ст. головними науковими пріоритетами І. Каманіна залишилися історія міського самоврядування, історія українського козацтва, особливо доба Б. Хмельницького, архівна справа та палеографія. Також на цьому етапі важливе місце у його науковій діяльності посіла археологія – дослідження українських церков, Звіринецьких печер та інших історичних пам'яток. Протягом 1902–1918 рр. учений опублікував низку праць, з яких найбільш відомі: «Новые данные по истории Киевского городского самоуправления в XVII веке» (1903), «Эпизоды и деятели эпохи Богдана Хмельницкого» (1905), «К подробностям о начале войн Богдана Хмельницкого» (1905), «К вопросу о казацком землевладении» (1909), «Битва казаков с поляками под м. Берестечком в 1651 г.» (1910), «Походженне Богдана Хмельницького» (1913), «Українські богатирі козацького періоду» (1913), «Документы эпохи Богдана Хмельницкого 1656 и 1657 г.» (1911), «Об организации областных военно-центральных архивов» (1911), «Записка об учреждении в Киеве Ученой Архивной Комиссии» (1912), «Зверинецкие пещеры в Киеве (их древность и святость)» (1914), «Договоры Богдана Хмельницкого с Польшей, Швецией и Россией» (1916) та ін.

Аналіз наукового доробку та епістолярної спадщини І. Каманіна дає підстави стверджувати, що він завжди був активним учасником громадського життя, зокрема майже усіх науково-культурних заходів, що відбувалися в Києві. У 1902 р., коли кияни відзначали 50-ту річницю від дня смерті М. Гоголя, він узяв участь в урочистому засіданні Товариства Нестора-літописця, написавши ґрунтовну працю, присвячену аналізу історично-літературної спадщини письменника. Під заголовком «Научные и литературные произведения Н. В. Гоголя по истории Малороссии» (1902) вона увійшла до ювілейної ХVІ книжки «Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца» (ЧИОНЛ), збірника статей «Памяти Н. В. Гоголя» та була надрукована окремим виданням. На 100-річчя від дня народження письменника І. Каманін відгукнувся публікацією «Несколько слов об исторической драме Н. В. Гоголя» (1911).

У грудні 1906 р. дослідник брав участь у святкуванні 35-ліття наукової діяльності свого учителя В. Антоновича. У листі до Н. Плетньової він із захопленням оповідав про цю подію: «Зато мы завтра чествуем В. Б. Антоновича с 35-летием профессорства, 45-летием архивных работ и 50-летием окончания университета. Я подношу адрес от Архива, подписанный языком XVIII в. наших актов и в папке, воспроизводящей наши актовые книги»²⁹. І. Каманін також був одним з упорядників

²⁹ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 27. Спр. 3. Арк. 1 зв.–2.³

ювілейного збірника «Сину України» (1906) на пошану В. Антоновича, де вмістив статтю «Эпизоды и деятели эпохи Богдана Хмельницкого».

У 1910 р. Історичне товариство Нестора-літописця виступило ініціатором створення Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва, яке почало роботу у березні того ж року. І. Каманін очолив комісію з охорони письмових пам'яток і мистецтва (т. зв. архівна комісія), яка була заснована 1912 р. У 1914 р. її було реформовано у Київську вчену архівну комісію та комісію з реставрації пам'яток.

16 березня 1912 р. ученого обрали членом Комісії з організації відділу «Старий Київ» у Київському художньо-промисловому і науковому музеї (зараз – Національний художній музей України). Протягом 1912–1914 рр. він брав участь у засіданнях цієї комісії³⁰. На засіданнях, за участю І. Каманіна, була розроблена програма діяльності відділу, що включала збір письмових пам'яток, речових джерел та ілюстративного матеріалу з історії, топографії та культури стародавнього Києва, а також прийнято рішення видавати збірники «Материалы по истории и топографии Старого Киева» та «Известия Комиссии Отдела Старого Киева»³¹.

Об'ємна наукова спадщина І. Каманіна є важливим історіографічним та історичним джерелом, що розкриває не лише основні напрями його досліджень, але й наукові погляди, світогляд, переконання, зокрема власне бачення історичного процесу. Окрім того, напрацювання ученого є свідченням розвитку історичних знань наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

У дослідженнях історії козацтва І. Каманін продовжив напрацювання своїх попередників – істориків народницького напрямку (В. Антоновича, М. Костомарова, М. Максимовича). На його працях особливо позначився вплив поглядів М. Максимовича та В. Антоновича, а також методологічні принципи, сформовані Київською історичною школою (строгий документалізм, позитивізм, надання переваги вивченню економічної та соціально-побутової історії над політичною). Учений підтримував розроблену В. Антоновичем общинну теорію походження козацтва, вважаючи основою козацького стану автохтонні громади землеробського населення півдня Київщини. Досліджуючи органи влади Запорозької Січі, він підкреслював їхній генетичний зв'язок із вічовими традиціями Київської Русі. На відміну від М. Костомарова, дослідник звернув особливу увагу на роль соціальних і економічних факторів у формуванні козацтва. Він вперше почав аналізувати економічні проблеми історії козацтва, зокрема формування і розвиток козацького землеволодіння. Також намагався довести, що саме зростання і зміцнення останнього призводило до протиріч у середовищі козацького стану.

³⁰ Держархів м. Києва. Ф. 304. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 6зв., 13, 16, 18, 20.

³¹ Там само. Арк. 6, 13зв.

Однак, його думки про зв'язок общин XIII ст. із козацькими громадами і місцезнаходження першої Січі були суперечливими. Характерною особливістю історичних праць І. Каманіна також є відсутність понять «Україна», «український народ», які замінені на «Малоросія», «Южная Русь» тощо. Адаже наприкінці XIX – на початку XX ст. у наукових студіях, що виходили друком на території українських земель в складі Російської імперії саме ці терміни були загальноновживаними і офіційними на державному рівні. Використання терміну «Україна» щодо назви держави було офіційно легітимізовано в період Української революції 1917–1921 рр.

У дослідженнях постатей українських гетьманів та історії національних меншин учений висловив ряд гіпотез, які були неоднозначно оцінені його сучасниками. Це – погляди щодо походження Б. Хмельницького з середовища київських міщан, заперечення участі М. Хмельницького у Цецорській битві, думки щодо чисельності єврейського населення в Лівобережній Україні тощо. Хоча привід, причини та події національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького він оцінював об'єктивно, тому його статті залучалися до історіографії у працях сучасних дослідників історії козацтва (В. Голобуцький, В. Щербак).

Праці І. Каманіна з історії м. Києва, насамперед, присвячені проблемам місцевого самоврядування за магдебурзьким правом, заснуванню Київської братської школи, історії Звіринецьких печер, не втратили своєї актуальності. Учений вірно визначив слабкі сторони та причини скасування права киян на самоврядування. Підтримуючи своїх сучасників (С. Голубев та ін.), він аргументовано довів загальноприйнятту на сьогодні думку про ім'я благодійниці братської школи у Києві – Галшки Гулевичівни.

Дослідження з історії національних меншин, історії слов'ян, історії літератури в науковій спадщині І. Каманіна не численні, адже ця тематика не була для нього ключовою. Їх написання було спричинене бажанням автора ознайомити громадськість із важливими, на його погляд, історичними джерелами.

Праці з історії літератури були реакцією науковця на конкретні події: роковини від дня народження або смерті письменників, реферати колег тощо.

І. Каманін – один із перших дослідників історико-літературної спадщини М. Гоголя. Він довів факт написання літератором праці з історії України та реконструював сюжет знищеної драми з історії козацтва, на що звернули увагу дослідники-гоголезнавці (А. Євдокімов, Л. Кулікова). На прохання Ганни Барвінок (справж. прізвище – О. М. Білозерська-Куліш) учений став редактором одного з перших багатотомних зібрань творів П. Куліша (1908–1910 рр.), але видані ним томи зазнали жорсткої критики сучасників (Д. Дорошенко, С. Єфре-

мов). Останні надрукували рецензії на 1-й том зібрання творів у газеті «Рада» (Єфремов С. Новий похорон Куліша. Рада. 1908. № 236. С. 2–3; М. Ж. (Д. Дорошенко). Сочинения и письма П. А. Кулиша. Т. 1. Издание А. М. Кулиш под редакцией И. Каманина. К., 1908: Рецензия. Рада. 1908. № 217. С. 2–3).

Д. Дорошенко головним недоліком уважав друк творів П. Куліша російською мовою, а також його не влаштувала структура видання і якість коментарів редактора. С. Єфремов підтримував позицію Д. Дорошенка щодо зазначених вище питань. Також зауважив, що І. Каманін недостатньо ретельно опрацював та перевіряв матеріал для публікації, не знав української та світової літератури, тому нова книга «світиться огріхами куди не ступиш». Незважаючи на титанічну працю видавця і редактора (О. Куліш і О. Каманіна) та узгоджену ними програму багатотомника, обидва рецензенти назвали перший том «Сочинений и писем П. А. Кулиша» «темною плямою вітчизняної літератури», «зневагою українського письменства і пам'яті великого його діяча» (Д. Дорошенко) та «новим похороном Куліша» (С. Єфремов).

Окрім того, учений дослідив історичний підтекст фольклорних творів (пісня «Ой на горі та женці жнуть», народних дум та ін.), намагаючись простежити традиції лицарства в Україні.

Перу І. Каманіна належать і біографічні дослідження у формі некрологів. Це – важливе джерело для вивчення життєвого шляху як історичних осіб, так і науковців, педагогів, громадських діячів кінця ХІХ – початку ХХ ст. (Г. Теплов, О. Андрієвський, О. Федотов-Чеховський, А. Востоков та ін.).

Важливе джерельне значення мають згадані вище археографічні публікації ученого. І. Каманін увів до наукового обігу значний масив різноманітних за змістом історичних документів, більшість з яких стосуються козацької доби. Це – універсали, листи українських гетьманів, грамоти польських королів та коронних гетьманів, документи про козацьке землеволодіння, підтвердження пільг міщан тощо. Загальна кількість опублікованих ученим документів – понад 500 одиниць. Публікації супроводжуються об'ємними вступними статтями, коментарями щодо змісту походження та місця знаходження документів. Результатом плідної архівної роботи дослідника також є 20 описів актових книг КЦАДА.

Праці І. Каманіна з архівознавства мають значний джерельний потенціал, виступаючи свідченням становлення і розвитку цієї галузі знань наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Учений продовжив напрацювання своїх сучасників (М. Калачов, О. Лаппо-Данилевський та ін.). У його статтях охарактеризовано методіку складання описів актових книг, принципи експертизи та збереження історичних документів. І. Каманін розробив проекти організації спеціальних архівних установ (вченої архівної комісії, воєнно-польових центральних архівів), визна-

чив завдання та основні напрями їхньої роботи. Також він одним із перших підняв питання про структуру та зміст української актографії.

Палеографічні дослідження науковця містять обґрунтування його власної методики аналізу рукописів (метричний метод), що дозволяла визначити час та місце складання документів. Він проаналізував особливості скорописного письма та рукописні пам'ятки XV–XVIII ст., зокрема Пересопницьке Євангеліє. Безперечним досягненням ученого був збірник водяних знаків на папері документів з актових книг КЦАДА, виданий 1923 р., що поклало початок українській філігранології.

11 січня 1921 р. активну наукову і громадську діяльність І. Каманіна обірвала смерть. Відповідно до заповіту ученого, його було поховано у Звіринецьких печерах.

Про нащадків Івана Михайловича залишилося мало відомостей. Записи послужного списку дослідника свідчать, що він мав 4-х дітей – 2-х синів (Валеріана і Георгія) і 2-х доньок (Анну і Катерину). Про Георгія Каманіна, окрім дати народження (1876 р.), невідомо нічого. Старший син ученого Валеріан закінчив одну із гімназій м. Києва та медичний факультет Університету Св. Володимира. З 1890-х років працював лікарем у м. Кам'янець-Подільський, а у 1905 р., можливо, був мобілізований на російсько-японську війну. З листування дослідника дізнаємося, що В. Каманін мав власну родину (дружину і 2-х доньок).

Старша донька ученого Анна народилася 16 квітня 1886 р. Вірогідно, вона здобула освіту в одній із київських гімназій, вільно володіла 5-ма іноземними мовами. Під час Першої світової війни жінка працювала сестрою милосердя у шпиталі Києво-Печерської Лаври і за старанність у роботі була нагороджена срібною медаллю³². З 1921 р. А. Каманіна працювала позаштатною співробітницею бібліотеки Третього відділу ВУАН. У 1924 р. її було призначено на посаду завідувачки бібліотеки. Від початку 1930-х років доля жінки невідома. Знаємо лише, що у цей період вона мала проблеми зі здоров'ям і перебувала на утриманні молодшої сестри.

Відомості про другу доньку дослідника зафіксовані у її автобіографії, датованій, вірогідно, 1936–1937 рр. Катерина Каманіна народилася 12 грудня 1888 р. у Києві, навчалася у Фундуклеївській гімназії і до початку Першої світової війни працювала учителькою. У 1917–1918 рр. вона закінчила курси крою, шиття та чоботарства, а згодом поєднувала новий фах із викладацькою діяльністю. Після смерті батька К. Каманіна працювала у школах м. Києва вчителькою трудового навчання. У 1930-х роках була робітницею на фабриці «Київ-Одяг», доглядала хворих маму і сестру³³. Останні відомості про К. Каманіну датовані 1969 р., коли вона передала до Центрального державного архіву-музею літератури і мисте-

³² ЦДАМЛМ України. Ф. 1303. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 1.

³³ Там само. Спр. 29. Арк. 1–1зв.

цтва УРСР родинні документи і книжки батька. Чи мали Анна і Катерина Каманіні власні родини і нащадків, з'ясувати не вдалося.

Отже, І. М. Каманін був непересічною постаттю кінця ХІХ – початку ХХ ст. Талановитий, авторитетний учений із дуже широким колом наукових інтересів, який відзначався високим рівнем ерудиції та надзвичайною відданістю улюбленій роботі. Праця у КЦАДА приносила йому задоволення, а для відвідувачів установи він завжди був мудрим порадиником та цікавим співбесідником. І. Каманіну були притаманні доброзичливість, невибагливість у побуті, відданість власній родині. Разом із тим, він не був позбавлений негативних рис: серед них – скептицизм, недовірливість, надмірна вимогливість тощо. Учений був дуже стриманим, сприймав лише конструктивну обґрунтовану критику і надавав перевагу виключно діловому стилю спілкування з колегами і знайомими.

Велика за обсягом і різноманітна за тематикою наукова спадщина І. Каманіна, що стала результатом багаторічної плідної праці, є важливим історичним та історіографічним джерелом і заслуговує на ґрунтоване вивчення та залучення до наукового обігу.

REFERENCES

1. Kamanin, I. (1928). Nevydani spomyny I. M. Kamanina pro V. B. Antonovycha [Ivan Kamanin's memoirs about V. B. Antonovych]. *Ukraina*, 6, 66–67. [in Ukrainian].
2. Smolii, V. A. (Ed.) (2007). *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of the history of Ukraine] (Vol. 4). Kyiv: Naukova Dumka. [in Ukrainian].
3. Kuras, I. F., Bahmet, M. O. & Husev, V. I. (Comps.) (2003). *Providnyky duhovnosti v Ukraini : dovidnyk* [Leaders of spirituality in Ukraine: reference book]. Kyiv: Vyscha shkola. [in Ukrainian].
4. Matiash, I. B., Zvorsky, S. L. & Pryhodko, L. F. (Comps.) (2007). *Ukrainskyi arkhivisty (XIX–XX) : biobibliohrafichny dovidnyk* [Ukrainian archivists (in the 19th – 20th centuries): biobiographical reference book]. Kyiv: Derzhkomarhiv Ukrainy. [in Ukrainian].
5. Mytsyk, Yu. (1997). Lysty I. M. Kamanina do M. S. Hrushevskoho [I. M. Kamanin's letters to M.S. Hrushevsky]. In *Ukrainske arhivnavstvo: istoriia, suchasnyi stan ta perspektyvy* (pp. 209–212). [in Ukrainian].
6. Nahirniak, O. R. (2005). Ukrainoznavchy dorobok I. M. Kamanina u strukturi Istorychnoho tovarystva Nestora-Litopystsia (kinets XIX – pochatok XX st.) [I. M. Kamanin's works in the field of Ukrainian studies at the Historian Society of Nestor-Chronicler (the end of the 19th – the beginning of the 20th centuries)]. In *Zbirnyk naukovykh prats NDI Ukrainoznavstva* (Vol. 4, pp. 194–198). Kyiv: NDI Ukrainoznavstva. [in Ukrainian].
7. Panashenko, V. V. (1971). Ukrainskyi istoryk-arkhivist I. M. Kamanin [Ukrainian historian and archivist I. M. Kamanin]. *Ukrainskyi istorychny zhurnal*, 5, 100–102. [in Ukrainian].

8. Scherbyna, V. I. (1926). Ivan Myhailovych Kamanin yak arkhivist [Ivan Kamanin as an archivist]. *Zapysky sotsialno-ekonomichnoho viddilu VUAN*, 2–3, 44–53. [in Ukrainian].
9. Sytnyk, O. (1991). Ukrainsky istoryk Ivan Kamanin [Ukrainian historian Ivan Kamanin]. *Ukrainsky istoryk*, 1–2(108–109), 115–132. [in Ukrainian].
10. Bazhan, M. P. (Ed.) (1979). *Ukrainskaadianska entsyklopediia* (12 vols.) (Vol. 4, p. 529). Kyiv: Holovna redaktsiia URE. [in Ukrainian].
11. Vasylenko, M. (1926). Naukova diialnist Ivana Myhaiylovycha Kamanina [Ivan Kamanin's Scientific activity]. *Zapysky sotsialno-ekonomichnoho viddilu VUAN*, 2–3, 54–64. [in Ukrainian].
12. Yakobchuk, N. O. (2012). Dokumentalna spadschyna I. M. Kamanina (1850–1921): dzhereloznavchy aspekt [I. M. Kamanin's Documental heritage (1850–1921): source study aspect] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].
13. Yakobchuk, N. (2008). Lystuvannia I.M. Kamanina z Hannou Barvinok (1901–1910 rr.) u fondah Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. Vernadskoho [I. M. Kamanin's correspondence with Hanna Barvinok (1901–1910) in fonds of the Institute of Manuscript at the Vernadsky National Library of Ukraine]. In *Naukovi zapysky: zbirnyk prats molodyh uchenyh ta aspirantiv* (Vol. 16, pp. 302–316). Kyiv. [in Ukrainian].
14. Yakobchuk, N. (2009). I. M. Kamanin – doslidnyk istorii ta kulturnoi spadschyny mista Kyeva [I. M. Kamanin as a researcher of history and cultural heritage of Kyiv]. In *Naukovi zapysky: zbirnyk prats molodyh uchenyh ta aspirantiv* (Vol. 19, pp. 138–149). Kyiv. [in Ukrainian].
15. Yakobchuk, N. (2010). Dzherela doslidzhennia biohrafii I. M. Kamanina [Sources for the research on I.M. Kamanin's biography]. *Universytet*, 3, 102–111. [in Ukrainian].
16. Yakobchuk, N. (2010). Lystuvannia Ivana Kamanina z Ivanom Bilozerskym u 1903–1909 rokah yak istorychne dzherelo [Ivan Kamanin's correspondence with Ivan Bilozersky in 1903–1909 as a historical source]. *Ukrainoznavstvo*, 1(34), 85–90. [in Ukrainian].
17. Yakobchuk, N. (2010). Lysty I. M. Kamanina do P. Ya. Stebnytskoho [I. M. Kamanin's letters to P. Ya. Stebnytsky]. *Pamiatky*, 11, 246–261. [in Ukrainian].
18. Yakobchuk, N. (2015). Prosopografichny portret Ivana Kamanina (1850–1921) [Prosopographic portrait of Ivan Kamanin (1850–1921)]. *Arhivy Ukrainy*, 4, 165–174. [in Ukrainian].
19. Yemets, O. (1994). Uchen Antonovycha – Ivan Kamanin [Ivan Kamanin as Antonovych's student]. In *Akademiia pamiaty Volodymyra Antonovycha. Dopovidi i materialy* (pp. 168–176). Kyiv. [in Ukrainian].
20. Yemets, O. (1996). «Trudy i dni» Ivana Kamanina [Ivan Kamanin's «Works and Days»]. In *Istoriia, istoriohrafii, dzhereloznavstvo (statti, rozvidky, zamitky, esse)* (pp. 251–268). Kyiv. [in Ukrainian].
21. Yemets, O. (1997). Arkheohrafichna diialnist I. M. Kamanina [I. M. Kamanin's archeographical activity]. Abstract of Papers '97: *Materialy uvileinoi konferentsii, prysviachenoj 150-richchu Kyivskoi arkheohrafichnoi komisii* (pp. 168–178). Kyiv, Sedniv. [in Ukrainian].

Nadiia Yakobchuk

Candidate of Historical Sciences,

Leading Researcher

of Department of Scientific and Fond Work,

National Museum of the History of Ukraine

in the Second World War.

Memorial Complex

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2679-2643>

IVAN KAMANIN (1850–1921): LIFE DEVOTED TO FAVOURITE WORK

Abstract. The article is devoted to the 170th anniversary of the I. Kamanin's birth and the 100th anniversary of his death. I. Kamanin is famous Ukrainian historian, archivist, archeographer and paleographer of the end of 19 – the beginning of 20 centuries. **The aim of the article** is to cover the life path, key stages of the scientist's career as an active representative of the scientific elite of Ukraine on the basis of a set of archival documents, memoirs, correspondence, published works and manuscripts. **Research methods.** The article is based on the principles of historicism, objectivity and system. General scientific, historical and source research methods such as analytical, logical, synthetic, retrospective, problem-chronological, comparative-historical, archeographic, biographical, critical heuristic and others are used. **Scientific novelty.** The thematic range and content of I. Kamanin's works are analyzed. Information potential of some historical archival and archeographical works of scientist was discovered. Some facts of the researcher's biography were specified. There is particular information about the last years of his life, descendants, etc. The documents of State Archives of Kyiv Region for research of scientific activity of researcher during 1918–1920 years are put in supplements to article. **Conclusions.** The importance of scientific activity of I. Kamanin for the formation and development of Ukrainian historiography, source studies, archival studies, paleography, archeography during the end of 19 – the beginning of 20 century is determined. The value of the scientific heritage of the scientist as a historical and historiographical sources is generalized. The key features of the prosopographic portrait of the researcher are determined. His relations with contemporaries and attitude to the events and changes of his epoch to the results of his own work are analyzed. **Perspective for further research.** I. Kamanin's scientific activity and his works deserve the suitable honor and republication and wider introduction to scientific circulation.

Key words: I. Kamanin; scientific activity; scientific heritage; prosopography; archive; historical source; personality.